

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 55-56 (2019)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 55-56 (2019)

Αναζητώντας τον ευεργέτη Αναστάσιο Γεωργίου Θεοφάνη

Σπυρίδων Σουμαλεύρης

doi: [10.12681/prch.28252](https://doi.org/10.12681/prch.28252)

Copyright © 2019, Σπυρίδων Σουμαλεύρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σουμαλεύρης Σ. (2019). Αναζητώντας τον ευεργέτη Αναστάσιο Γεωργίου Θεοφάνη. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (55-56), 151-168. <https://doi.org/10.12681/prch.28252>

Σπύρος Αλεξ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ*

Αναζητώντας τον ευεργέτη Αναστάσιο Γεωργίου Θεοφάνη¹

Ο Αναστάσιος Γ. Θεοφάνης γεννήθηκε στην Πρέβεζα.² Η χρονολογία γέννησής του είναι άγνωστη. Πέθανε στη Μόσχα της Ρωσίας μετά την 11^η Νοεμβρίου 1814 (που συντάχθηκε η διαθήκη του). Για την οικογένειά του και την εμπορική του δράση γνωρίζουμε μόνο όσα μπορούμε να συνάγουμε από τη διαθήκη του και τις επιστολές των επιτρόπων και εκτελεστών της διαθήκης του στη Μόσχα προς τους επιτρόπους του στην Πρέβεζα. 62.450 ρούβλια κατατέθηκαν στο Αυτοκρατορικό Ορφανοτροφείο Μόσχας (Εικ. 1), όταν για την Καπλάνειο Σχολή στα Γιάννενα λίγα χρόνια νωρίτερα διατέθηκαν 110.000 ρούβλια,³ ποσό μυθικό για την εποχή. Οι δεκάδες άλλες δωρεές που ακολούθησαν προς την Θεοφάνειο σχολή, δεν νομίζω ότι θα υπήρχαν χωρίς το μεγαλεπήβολο σχέδιο του Θεοφάνη.

Ο Θεοφάνης, πραγματευτής Γ' τάξης στο γραικικό μαγιστράτο της Νίζνας, πρόκοψε και συναναστράφηκε τους Αναστάσιο και Νικόλαο Ζωσιμά, Μάνθο και Γεώργιο Ριζάρη, Ζώη Καπλάνη, Τριαντάφυλλο και Ιωάννη Δομπόλη, Στέφανο Μπούμπα και άλλους πολλούς που ανήκουν πλέον στους μεγάλους εθνικούς ευεργέτες. Αυτός ο επαγγελματικός του περίγυρος τον ενέπνευσε να δωρίσει, με το 4^ο άρθρο της διαθήκης του, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του για την ίδρυση σχολείου στην Πρέβεζα και επιπλέον

* Ιατρός μαιευτήρας-γυναικολόγος.

¹ Το παρόν άρθρο βασίζεται σε κείμενο ομιλίας που δόθηκε στην εκδήλωση του Δήμου Πρέβεζας στη μνήμη του Αναστασίου Γ. Θεοφάνη στη Θεοφάνειο Αίθουσα Τέχνης, 1 Δεκεμβρίου 2019. Ευχαριστώ θερμά τον κ. Σπύρο Εργολάβο, συγγραφέα και επιμελητή της έκδοσης *Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και η προσφορά του στο Έθνος, τέσσερις φωτεινές Ελληνικές εστίες: Νίζνα, Μόσχα, Πετρούπολη, Οδησός. Η συμβολή των Ηπειρωτών εμπόρων-ευεργετών και δασκάλων του γένους* (Ιωάννινα 2016) για την άδεια να χρησιμοποιήσω φωτογραφικό υλικό από την πιο πάνω έκδοση.

² Για τον ευεργέτη Αναστάσιο Γ. Θεοφάνη πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 7-12 και 449-451.

³ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ 2019, 78-79.

με το 15^ο άρθρο της διαθήκης του 1.000 ρούβλια για να αγοραστεί σπίτι όπου θα κατοικεί ο δάσκαλος. Σε όλες τις εκκλησίες της πόλης άφησε από 10 ρούβλια και στους συγγενείς του εφάπαξ ποσά από 200 έως 2.000 ρούβλια.

Πολύ πιθανόν να μη γνωρίζαμε και τα όσα λίγα ξέρουμε εάν οι εκτελεστές και επίτροποι του στη Μόσχα – αρχικά οι Αντώνιος Ιωάννου Θεσσαλονικέας-Σαλούνσκης, Μιχαήλ Αγγέλου Σαντορινέος-Καραμαλέγκος, Ιωάννης Δημητρίου Μπουγιουκλής και αργότερα ο Ευθύμιος Κων/νου Κουτούλας (ανεψιός του αποβιώσαντος το 1823 Αντωνίου Ιωάννου Θεσσαλονικέως-Σαλούνσκη)– δεν αναλάμβαναν με μεγάλο ζήλο, σφροσύνη και σχολαστικότητα την άμεση καταγραφή της διαθήκης στο 2^ο Δεπαρτιμέντο του Μαγιστράτου της Μόσχας και την επικύρωσή της και, επίσης, την εκκαθάριση και ρευστοποίηση της περιουσίας του Θεοφάνη.

Την 7^η Δεκεμβρίου 1822 κοινοποίησαν στην Πρέβεζα την επικύρωση της διαθήκης από το 2^ο Δεπαρτιμέντο του Μαγιστράτου της Μόσχας, τη φανέρωσή τους, με την οποία ανακοινώνουν ότι κατέθεσαν στο θησαυροφυλάκιο του Αυτοκρατορικού Ορφανοτροφείου Μόσχας 42.450 ρούβλια με επιτόκιο 5 %, που θα αποφέρει 2.122,50 ως τόκο ετησίως, και επιστολή του θησαυροφυλακίου με αρ. 38.804/7.12.1822, σε επίσημη μετάφραση από τα ρωσικά, που επιβεβαιώνει τα ανωτέρω.

Τονίζουν ότι τη διαχείριση των τόκων θα έχουν οι επίτροποι των τριών εκκλησιών Αγίου Νικολάου του Παλαιού, Αγίου Χαράλάμπους και Αγίου Αθανασίου με τη μαρτυρία του Αρχιερέως και των πρεσβυτέρων, για την πιστή εφαρμογή του άρθρου 4 της διαθήκης, δηλαδή την ίδρυση σχολείου, ετήσια μισθοδοσία δασκάλου, αγορά των αναγκαίων βιβλίων και εάν περισσεύουν χρήματα υπανδρεία φτωχών κοριτσιών κατά προτίμηση εκ των της οικογένειάς του. Επίσης, τονίζουν ότι οι επίτροποι των εκκλησιών έχουν υποχρέωση να αντιγράψουν στους κώδικες των εκκλησιών τους τόσο τη διαθήκη όσο και τη μετάφραση της φανέρωσής τους και τη μετάφραση της βεβαίωσης του θησαυροφυλακίου. Έτσι, με αυτήν την απαίτησή τους έφθασε σε εμάς, μέσω του αρχείου της Μητροπόλεως, οτιδήποτε γνωρίζουμε για τη μεγάλη δωρεά και τη διαδικασία πραγματοποίησής της.

Με δύο νέες επιστολές τους το 1827, της 25^{ης} Ιανουαρίου και της 10^{ης} Μαΐου, οι επίτροποι της Μόσχας πληροφορούν τους επιτρόπους στην Πρέβεζα ότι επανατοκίζουν τους τόκους των 42.450 ρουβλίων στο Βασιλικό Ορφανοτροφείο. Δηλώνουν, επίσης, ότι λόγω «περιστάσεων και ιδίων υποθέσεων» δεν μπορούν να ασκούν τα καθήκοντα των επιτρόπων και προτείνουν στους Πρεβεζάνους να επιλέξουν ως επιτρόπους «κάποιους από τους προύχοντες και εν καταστάσει πραγματευτάς γραϊκούς», όπως οι Ιωάννης Κυρίλου Μπούμπας, Γεώργιος Χατζηκόστας, Αθανάσιος Γ. Γοργόλης, Λάμπρος Ιωάννου Πάλλης, Νικόλαος Μιχαήλ Πατζιμάδης, «ως και άλλοι πολλοί μετρίας τάξεως». Σε επιστολή τους δε της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1833 μιλούν για συνολικό ποσό 62.450

ρουβλιών, εκ των οποίων τα 42.450 ρούβλια τοκιζόμενα προς 5 % και τα 20.000 ρούβλια προς 4 %.⁴

Γιατί όμως τα χρήματα κατατέθηκαν στο Αυτοκρατορικό Ορφανοτροφείο Μόσχας και τι ήταν αυτό;

Από νωρίς οι τσαρικές αρχές με διατάγματά τους διευκόλυναν τους εμπόρους της επικράτειας και ιδιαίτερα τους Έλληνες που ήταν η ψυχή του διαμετακομιστικού εμπορίου της αυτοκρατορίας. Το ίδρυμα αυτό, το Αυτοκρατορικό Ορφανοτροφείο, ήταν ένα ιδεαλιστικό μεγαλόπνοο σχέδιο της Αικατερίνης Β΄ και του παιδαγωγού Ivan Betskoy στις αρχές του 1760 εναρμονισμένο στο πνεύμα του Διαφωτισμού. Σκοπός του ήταν η δημιουργία ιδανικών πολιτών στεγάζοντας τα ορφανά, ακόμα και των δουλοπαροίκων, προσφέροντάς τους υψηλού επιπέδου μόρφωση ή επαγγελματικές δεξιότητες ανάλογα με την κλίση τους. Η διαχείριση γινόταν απευθείας από την τσαρική αυλή. Η οικοδόμηση έγινε με δημόσια εγγραφή και μεγάλες δωρεές. Η αυτοκράτειρα προσέφερε 100.000 ρούβλια. Το ίδρυμα είχε μεγάλη παιδική θνησιμότητα που ανέβηκε στο 87 %. Μόνο στη διάρκεια της βασιλείας της Αικατερίνης εισήχθησαν 40.991 ορφανά.

Το 1772 το Ορφανοτροφείο διαχειριζόταν τρεις τράπεζες. Το θησαυροφυλάκιο των δανείων, το θησαυροφυλάκιο των αποταμιεύσεων και το θησαυροφυλάκιο των χηρών. Το 1828 η περιουσία του υπερέβαινε τα 359.000.000 ρούβλια – η μεγαλύτερη περιουσία σε όλη τη Μόσχα. Όλοι οι Έλληνες της Ρωσίας είχαν δοσοληψίες με το Ορφανοτροφείο.

Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούσε το Ορφανοτροφείο μάς είναι γνωστός από τις διαθήκες των Ελλήνων εμπόρων. Ο ενδιαφερόμενος κατέθετε το συγκεκριμένο χρηματικό ποσόν, και έπαιρνε ως απόδειξη γραμμάτιο, στο οποίο αναγραφόταν το χρηματικό ποσόν καθώς επίσης το όνομα του προσώπου ή του ιδρύματος, για το οποίο προοριζόταν το ποσόν. Κάθε χρόνο, αυτοί που είχαν τη σχετική εξουσιοδότηση έπαιρναν τους τόκους που αναλογούσαν και τους έστελναν για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ιδρύματος ή προσώπου που προορίζονταν. Έτσι, ευεργετούσαν τόσο την πατρίδα που ζούσαν όσο και την ιδιαίτερη πατρίδα με τους τόκους των καταθέσεων.⁵

Ένα άλλο ερώτημα που γεννάται είναι: Τι ήταν αυτό το περίφημο Μαγιστράτο της Νίζνας (Nizhyn), όπου και πλούτισαν δεκάδες Έλληνες ευεργέτες και ανάμεσά τους ο Αναστάσιος Θεοφάνης;

Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα υπάρχει ελληνική παροικία στη Νίζνα, πόλη της σημερινής Ουκρανίας, 150 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Κιέβου,

⁴ ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 450.

⁵ Με πρότυπο το Αυτοκρατορικό Ορφανοτροφείο Μόσχας ίδρυσε ο Καποδίστριας στην Αίγινα το Ορφανοτροφείο με την χορηγία του Ελβετού φιλέλληνα Ευνάρδου, πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 450-451.

σπουδαίου εμπορικού κόμβου του διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, στο σύνορο Ρωσίας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Ο βασικότερος άξονας εμπορίου ήταν: Βαλκάνια – Ιάσιο ή Μπεντέρι – Μπράτσλαβ – Νεμίροβ – Βασιλκόβ – Κίεβο – Νίζνα, αφού η Μαύρη θάλασσα ανήκε ακόμα αποκλειστικά στους Οθωμανούς. Χαρακτηρίστηκε ως «Χερσαίο λιμάνι». Από το τέλος του 18^{ου} αιώνα συναντάμε τους εμπόρους της Νίζνας και στο θαλάσσιο εμπόριο. Ο πρώτος κυβερνήτης της περιοχής, γνωστής ως χετμανάτο των κοζάκων της Ζαπορόζιε, αρχικά υποτελής στην Πολωνική-Λιθουανική Συμπολιτεία και από το 1654 υποτελής στη Μόσχα, Μπογδάν Χμελνίτσκι (Bohdan Khmelnytsky) συνειδητοποίησε ότι για να απαλλαγεί από τις ασφυκτικές πιέσεις των Πολωνών χρειαζόταν μια ισχυρή οικονομία που μπορούσαν να προσφέρουν κατά κύριο λόγο οι Έλληνες έμποροι, που ήδη κυριαρχούσαν στην περιοχή, δεδομένης της κατ' αποκλειστικότητα πολεμικής ενασχόλησης των κοζάκων. Με το διάταγμά του της 2^{ης} Μαΐου 1657 παραχώρησε ευρύτατα προνόμια στους Έλληνες εμπόρους, τονίζοντας ότι αυτοί οι ίδιοι θα αποφασίζουν μόνοι τους για τις εμπορικές τους υποθέσεις και διαφορές (Εικ. 2).

Από το 1670 βρίσκεται στη Νίζνα ο παπα-Χριστόδουλος από το Αγγελόκαστρο Αιτωλοακαρνανίας. Ανεγείρει εκκλησίες, με τη συνδρομή Ελλήνων εμπόρων και συμβάλει αποφασιστικά στην ίδρυση του Αδελφάτου το 1696.⁶

Τα προνόμια των εμπόρων της Νίζνας δεν ήταν μόνο οικονομικά αλλά επεκτείνονταν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, στον τομέα της θρησκείας, της γλώσσας, της κοινωνικής πρόνοιας και του πολιτισμού. Εκείνο όμως που έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη του ελληνισμού της Νίζνας και στην προσφορά του προς το Έθνος, είχε σχέση με την τύχη της περιουσίας τους, καθώς στα σχετικά ευεργετικά διατάγματα οριζόταν ότι:

Υστερα από τον θάνατο των ευρισκομένων Ελλήνων κάτω από την εξουσία του ελληνικού Αδελφάτου της Νίζνας, ουδείς ξένος δύναται να παίρνει την περιουσία που παραμένει, πλην των συγγενών και των συνεταίρων τους, και σε όποιον ο αποθανών ενώπιον του Αδελφάτου ορίσει ή με διαθήκη του επιβεβαιώσει.⁷

Δημιουργείται ένας θεσμός εκκλησιαστικός, δικαστικός και εμπορικός, επίσημα αναγνωρισμένος. Στο πλαίσιο της λειτουργίας του ελληνικού Αδελφάτου αναπτύσσεται το αίσθημα συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών του.

⁶ ΕΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 44.

⁷ ΕΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 42.

Το Αδελφάτο χορηγούσε διαβατήρια στους ομογενείς εμπόρους, έκρινε τις δικαστικές υποθέσεις τους και επικύρωνε τις διαθήκες τους. Οι Έλληνες ήταν απαλλαγμένοι από φόρους και στρατιωτικές υποχρεώσεις. Οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους ρυθμίζονταν σχολαστικά από το καταστατικό του Αδελφάτου. Γραμμένο με καλλιτεχνικό τρόπο από το ιδρυτικό μέλος Παναγιώτη Ρόδιο, έχει σήμερα καταλήξει στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης, όπου το εντόπισε πρώτος ο καθηγητής Χρήστος Λασκαρίδης, ο οποίος και το εξέδωσε (Εικ. 3, 4).⁸

Το 1710 χρυσόβουλο του Μεγάλου Πέτρου (1682-1725) ορίζει ότι «η εκκλησία των γραικών στη Νίζνα να είναι απαλλαγμένη από κάθε είδους καταδυναστεία, οι δε γραικοί αυτοί να διάγωσι ελευθέρως και αφορολογητώς».⁹ Το επόμενο χρυσόβουλο της Ελισάβετ (1741-1762) ορίζει ότι «οι κρίσεις και ελευθερίες του χρυσόβουλου του Πέτρου να παρακρατώνται από του νυν και εις το εξής απαρασάλευτα».¹⁰

Μετά το διάταγμα της Αικατερίνης Β΄ της 28^{ης} Μαρτίου 1775 (Εικ. 5), το οποίο μεταξύ άλλων άνοιξε τις πύλες για μετοίκηση προς τα εδάφη της Νέας Ρωσίας (νότια Ρωσία προς την Αζοφική θάλασσα) οικογενειών στρατιωτικών που είχαν υπηρετήσει στις επιχειρήσεις του κόμη Ορλώφ στο Αιγαίο, τον Απρίλιο του 1785 στη θέση του ελληνικού Αδελφάτου ιδρύεται το γραικικό Μαγιστράτο. Θεσμός γερμανικής προέλευσης, συνιστούσε το βασικό όργανο διοίκησης των πόλεων.¹¹ Αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του κυβερνήτη και των εγγεγραμμένων κατοίκων. Στις πόλεις με πολυπληθές ελληνικό στοιχείο συγκροτήθηκαν ελληνικά μαγιστράτα που λειτουργούσαν παράλληλα με τα ρωσικά και αναφέρονταν και αυτά στην ανώτερη αρχή, τον κυβερνήτη (Εικ. 6). Είχαν διοικητικές, αστυνομικές και δικαστικές αρμοδιότητες και επέλυαν όλες τις αστικές διαφορές μεταξύ των μελών τους, οι οποίοι έχαιραν φορολογικών προνομίων, προς δυσαρέσκεια των Ρώσων ανταγωνιστών τους, και αυτονομίας στη διοίκηση και την εκδίκαση των εμπορικών τους υποθέσεων. Κυρίως, όσον μας αφορά, το μαγιστράτο φρόντιζε για την υλοποίηση των διαθηκών των ευεργετών και των δωρεών τους.

Αντιπαλότητα και ανταγωνισμός χαρακτήριζε τις σχέσεις των δύο μαγιστράτων και συχνά οι διοικητές εισηγούνταν τη συνένωσή τους. Η διοίκηση γινόταν από τρεις εκλεγμένους εκπροσώπους. Οι αποφάσεις όμως λαμβάνονταν συλλογικά στη συνέλευση των μελών του. Πρώτος του Αδελφάτου είναι ο δήμαρχος των Ελλήνων της Νίζνας. Τέτοιοι διατέλεσαν ο Γεώργιος Ριζάρης και ο Στέφανος Μπούμπας (Εικ. 7). Το γραικικό Μαγιστράτο της Νίζνας

⁸ ΕΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 46.

⁹ ΕΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 41.

¹⁰ ΕΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 42.

¹¹ Πρβλ. ΣΙΦΝΑΙΟΥ & ΧΑΡΛΑΥΤΗ 2015, 77.

καταργήθηκε το 1873 σε μια προσπάθεια ομογενοποίησης των υπηκόων, μέσω της κατάργησης των προνομίων σε χρήσιμες πληθυσμιακές ομάδες.

Στη Ρωσία μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αι. ο πληθυσμός ανήκε σε τέσσερις κοινωνικές ομάδες: τους ευγενείς, τον κλήρο, τον αστικό και τον αγροτικό πληθυσμό.¹² Ο αστικός πληθυσμός χωριζόταν σε τέσσερις υποομάδες: τους επίτιμους πολίτες, τους εμπόρους, τους μικροαστούς και τους τεχνίτες. Οι έμποροι ήταν χωρισμένοι σε τρεις γκίλντες και η εγγραφή σε αυτές ήταν ανοιχτή σε όλους όσοι μπορούσαν να πληρώσουν τον αντίστοιχο φόρο κάθε γκίλντας. Οι γκίλντες αποτελούσαν ένα ενιαίο εμπορικό σώμα, στο οποίο έπρεπε να εγγραφεί όποιος ήθελε να ασκήσει το εμπορικό επάγγελμα. Επί Μεγάλου Πέτρου περιλάμβανε δύο κατηγορίες, ενώ επί Αικατερίνης Β' τρεις. Για την πρώτη γκίλντα έπρεπε να δηλωθεί κεφάλαιο κίνησης πάνω από 10.000 ρούβλια, για τη δεύτερη από 5.000 έως 10.000 ρούβλια και για την τρίτη από 1.000 έως 5.000 ρούβλια. Οι κατέχοντες άδεια τρίτης γκίλντας μπορούσαν να ασχοληθούν μόνο με το λιανικό εμπόριο και δεν απαλλάσσονταν από τις στρατιωτικές υποχρεώσεις. Οι έμποροι της πρώτης και δεύτερης γκίλντας μπορούσαν να διεξάγουν χονδρεμπόριο εσωτερικό και εξωτερικό, με απεριόριστο όριο συναλλαγών οι της πρώτης, ενώ οι της δεύτερης είχαν περιορισμό στις συναλλαγές τους. Η τρίτη γκίλντα καταργήθηκε το 1860.

Λόγω της επισφαλούς κοινωνικής θέσης του κάθε εμπόρου, εκ της ίδιας της φύσης του εμπορίου, διακαής πόθος των εμπόρων ήταν να αποκτήσουν έναν τίτλο ευγενείας. Η ρωσική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να περιορίσει τη δημιουργία μιας δυναμικής αστικής τάξης, επινόησε, μετά το 1850, τον τίτλο του επίτιμου πολίτη, τον οποίον παραχωρούσε στους εμπόρους της πρώτης γκίλντας ύστερα από δεκαετή υπηρεσία.

Η δράση των Ελλήνων της Νίζνας μπορεί να οριστεί σε δύο περιόδους: 1670-1770 και από το 1774 (συνθήκη Κιουτσούκ-Καίναρτζή) ή το 1785 (ίδρυση του ελληνικού Μαγιστράτου) μέχρι το 1872 (κατάργηση του ελληνικού Μαγιστράτου). Η ελληνική Αδελφότητα ευρισκόμενη σε μεγάλη ακμή κατά την πρώτη περίοδο είχε σημαντικές προσόδους, γεγονός που της επέτρεπε να επηρεάζει τα πολιτιστικά και πολιτικά δρώμενα όχι μόνο στη Νίζνα αλλά και σε πολλές πόλεις της δυτικής Ευρώπης και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας,¹³ έτσι ώστε η ιδιότητα «Ελληνας της Νίζνας» να θεωρείται τίτλος επιτυχίας και κοινωνικής καταξίωσης (Εικ. 8, 9).

Ο αριθμός των ενεργών εμπόρων έως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα αυξήθηκε κατά τέσσερις φορές, σε σύγκριση με τις καταγραφές του 1765 και 1769. Το 1782 ο αριθμός των εγκατεστημένων Ρωμιών στη Νίζνα έφτασε τους 471 και

¹² Πρβλ. ΣΙΦΝΑΙΟΥ & ΧΑΡΛΑΥΤΗ 2015, 80.

¹³ Πρβλ. ΤΣΕΡΝΟΥΧΙΝ 2015, 335.

το 1795 τους 593, ανάμεσά τους πολλοί Ηπειρώτες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1780 έφθασαν στη Νίζνα οι Ζωσιμάδες.

Κατά τα πρώτα 100 χρόνια της ελληνικής Αδελφότητας (1670-1770) φαίνεται ότι το εμπόριο διεξαγόταν αποκλειστικά διά των χερσαίων οδών.¹⁴ Από το τέλος της δεκαετίας του 1780 και ιδίως τη δεκαετία του 1790 φαίνεται ότι οι έμποροι της Νίζνας μπόκαν και στις θαλάσσιες μεταφορές μέσω των λιμανιών της Μαύρης θάλασσας (Οδησσός, Χερσώνα) και της Αζοφικής (Μπερντάνσκ, Μαριούπολη, Ταγανρόγ, Αζόφ, Ροστόφ στον Ντόν).

Τα κυβερνητικά διατάγματα (ουκάζια) των ετών 1822-1826, ιδιαίτερα το νέο δασμολόγιο, η εξίσωση των δικαιωμάτων των Ρωμιών της Νίζνας με τα αντίστοιχα των εμπόρων της δεύτερης γκίλντας και η απλούστερη, με την πάροδο του χρόνου, διαδικασία για την εγγραφή ξένων ως εμπόρων της Ρωσίας, μείωσαν τα ως τότε εξαιρετικά προνόμιά τους.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητή η σχολαστική υπευθυνότητα, με την οποία οι εκτελεστές του Θεοφάνη διαχειρίστηκαν τη διαθήκη του μέχρι να εκπληρωθεί ο τελικός σκοπός, δηλαδή η λειτουργία του σχολείου στην Πρέβεζα (Εικ. 10).

Σχολείο προϋπήρχε στην Πρέβεζα. Το πρώτο σχολείο ιδρύθηκε στην Πρέβεζα περί το 1779-1780 κατά την τρίτη περιοδεία του Αγίου Κοσμά, με ενέργειες του Ιωάννη Γενοβέλη και του Μητροπολίτη Άρτας και Πρεβέζης Ιγνατίου και με πρώτο σχολάρχη τον Κωνσταντίνο Αθανασίου Μάνο.¹⁵

Ο Henry Holland επιβεβαιώνει και αναφέρει τη δωρεά του Frederick-Δημητρίου North προς το σχολείο εκ 15 λιρών το 1789 ή 1791, όταν εκείνος επισκέφθηκε την Πρέβεζα, με διδάσκαλο τον παπα-Διονύσιο.¹⁶ Ο Σεραφείμ Ξενόπουλος αναφέρει: «έν έτη 1800, ήνώχθη και τὸ Σχολαρχεῖον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μάνον τὸν Ἀθανασιάδην, τῇ προστασίᾳ ἑνὸς τῶν ἀξιωτέρων πολιτῶν, τοῦ τότε πολιτικοῦ ἀνδρὸς, φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένου Ἰωάννου Γενοβέλη [...]».¹⁷ Ο Ιωάννης Λαμπρίδης αναφέρει ότι δωρίσθηκαν βιβλία στο σχολείο από επώνυμους λογίους της Αθήνας, την ελληνική κυβέρνηση και τον Λόρδο Βύρωνα το 1810.¹⁸ Ο Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου γράφει ότι «από την διαθήκη της κας. Π.Α.Β. σχολείο λειτουργούσε στην Πρέβεζα από το 1796 με διδάσκαλό του τον κυρ Διονύσιο».¹⁹

Το σχολείο λειτουργούσε σε οίκημα που κατασκευάστηκε με τη δωρεά του Frederick North και άλλες δωρεές δίπλα στην πύλη της κύριας εκκλησίας

¹⁴ ΤΣΕΡΝΟΥΧΙΝ 2015, 331-332.

¹⁵ Πρβλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 1997, 47.

¹⁶ Πρβλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2009, 209-211.

¹⁷ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ 1884, 230.

¹⁸ Πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 3-6, 43-44.

¹⁹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 1997, 51.

της πόλης, αλλά σύντομα, το 1805 ο Leake βρήκε δικαστήριο να στεγάζεται σε αυτό το οίκημα.²⁰ Φαίνεται ότι το σχολείο μεταφέρθηκε στη θέση του παλιού φούρνου Τζάκου, στη νότια πλευρά της οδού Καρυωτάκη, απέναντι από το μέγαρο του Γιωργάκη Κονεμένου Μπέη.

Γρήγορα μετά την κοινοποίηση της διαθήκης του Θεοφάνη, οι συγγενείς του που με τη διαθήκη του είχε ορίσει ως επιτρόπους του στην Πρέβεζα, παραιτήθηκαν και το 1820 με πράξη της χριστιανικής κοινότητας αποφασίστηκε την εφορεία του κληροδοτήματος να αποτελούν από ένας επίτροπος των εκκλησιών Αγίου Νικολάου παλαιού, Αγίου Χαραλάμπους και Αγίου Αθανασίου, όπως ήταν και η απαίτηση των επιτρόπων του στη Μόσχα.²¹

Δεν έχω βρει στοιχεία που να βεβαιώνουν ότι οι τόκοι των χρημάτων έφθαναν στην Πρέβεζα κανονικά από το 1814 μέχρι το 1833. Από την αλληλογραφία των επιτρόπων Πρέβεζας και Μόσχας συμπεραίνω ότι δεν είχαν βρει αξιόπιστα πρόσωπα και τον κατάλληλο τρόπο μεταφοράς των χρημάτων.²² Αυτό έγινε κατορθωτό το 1833 με τη μεσολάβηση του Άγγλου προξένου στην Πρέβεζα και Γενικού Άγγλου Προξένου πάσης Ηπείρου Ουίλιαμ Μέγερ (William Meyer). Οι εκκλησιαστικοί επίτροποι και πρόκριτοι τον όρισαν πρόεδρο της Αναστασιαίας Σχολής και τον εξουσιοδότησαν να βρει κατάλληλο πρόσωπο στην Κωνσταντινούπολη που θα μπορούσε να δεχτεί τα εμβάσματα από τη Μόσχα.²³ Συγχρόνως επεδίωξαν και πέτυχαν τη χορήγηση της κατάλληλης άδειας από την τουρκική διοίκηση για την ίδρυση της σχολής.

Έτσι, αγοράστηκε το οικόπεδο από τους κληρονόμους του άλλοτε προξένου της Γαλλίας στην Πρέβεζα Ευσταθίου ή Σταθάκη Παρούση. Πρώτα αγοράστηκε το ανατολικό τμήμα, προς την αμμώδη παραλία και μετά το δυτικό, από την οδό Εθνικής Αντιστάσεως μέχρι την πρόσοψη, και δημιουργήθηκε το δυτικό προαύλιο και η κεντρική σκάλα.

Ο κανονισμός της σχολής που έγινε δεκτός την 3^η Ιανουαρίου 1844, καταρτίστηκε από τον Κωνσταντίνου Αθανασιάδη-Μάνο (1809-1885), ο οποίος ήταν απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής και της Νομικής Αθηνών, καγκελάριος (γραμματέας) του αγγλικού προξενείου, αρχιγραμματέας του Επισκοπικού Δικαστηρίου, από το 1843 έφορος της Θεοφανείου Σχολής, γνώστης της αγγλικής, γαλλικής και ιταλικής γλώσσας. Υπήρξε ο πιο μορφωμένος και καλλιεργημένος Πρεβεζάνος του 19^{ου} αιώνα. Το μαρτυρούν τα γραπτά του στους μητροπολιτικούς κώδικες, των οποίων η καλλιγραφία, ορθογραφία και διατύπωση εντυπωσιάζουν.²⁴

²⁰ Πρβλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2007, 197· 2009, 209-211.

²¹ Πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 10.

²² Πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 9-12, 449-451.

²³ Πρβλ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ 2017, 451.

²⁴ Προσωπική διαπίστωση κατά την έρευνά μου στα αρχεία της Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης. Πρβλ. και ΒΑΣΙΛΙΑΣ 2012, 410.

Μέχρι την απελευθέρωση ή το 1914, οπότε καταργήθηκε η Θεοφάνειος Σχολή, τα τρία τμήματα δημοτικό, ελληνικό, ημιγυμνάσιο λειτουργούσαν ενιαία, μετά όμως χωρίστηκαν σε τρία αυτοτελή σχολεία (Εικ. 11). Μέχρι το 1900 την περιουσία της Θεοφανείου διαχειριζόταν η τριμελής επιτροπή της σχολής και η δημογεροντία της χριστιανικής κοινότητας, της οποίας προέδρευε ο αρχιερατικός επίτροπος του Μητροπολίτη Άρτης και Πρεβέζης μέχρι το 1881 και μετά το 1881 ο Μητροπολίτης Νικοπόλεως και Πρεβέζης. Μετά το 1900 έως το 1928 η διαχείριση γινόταν από την Εφορεία Σχολών της Ορθόδοξου Κοινότητας υπό την προεδρία του Μητροπολίτη. Από το 1928 έως το 1932 από τα μέλη του Ταμείου Εκπαιδευτικής Πρόνοιας του Δήμου Πρέβεζας υπό τον έλεγχο της Νομαρχίας, της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου και του Υπουργείου Παιδείας.²⁵

Το 1932-1934 τα ακίνητα τόσο των δωρητών της Θεοφανείου όσο και των καταργηθέντων μοναστηριών Αγίας Τριάδας, Αγίων Αποστόλων αλλά και του Συναδελφικού Ναού Αγίου Σπυρίδωνος (στο Βαθύ) μοιράστηκαν στα τρία σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης και στο ένα της μέσης.²⁶ Το αρχείο της Θεοφανείου Σχολής έγινε κτήμα του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου.

Συμπεράσματα

Την εκκωφαντική έλλειψη στοιχείων για τον Θεοφάνη, μεγάλο ευεργέτη της πόλης της Πρέβεζας, τόσο από άποψη μεγέθους προσφοράς, όσο και της σπουδαιότητάς της για την ευημερία της πόλης με την ίδρυση της Θεοφανείου Σχολής, την αποδίδω στην παντελή αδιαφορία των κατοίκων και ιδίως των αρχών να αποδώσουν τη δέουσα τιμή προς τον μεγαλύτερο ευεργέτη της, έναν αφανή Πρεβεζάνο που δεν ανήκε στους προύχοντες και *nobili*.

Οι δεκάδες δωρεές που ακολούθησαν προς τη Θεοφάνειο Σχολή ποτέ δεν θα είχαν γίνει εάν δεν προηγούνταν η μεγάλη δωρεά του Αναστασίου Θεοφάνη. Η Θεοφάνειος Σχολή μόρφωσε εκατοντάδες Πρεβεζάνους που έγιναν έμποροι, γιατροί, δικηγόροι, στρατιωτικοί, υπουργοί, καθηγητές πανεπιστημίου και διαμόρφωσαν την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ζωή της πόλης. Η σχολή αυτή είναι για την Πρέβεζα το αντίστοιχο της Καπλανείου Σχολής (που άρχισε να λειτουργεί το 1805) και Ζωσιμαίας Σχολής των Ιωαννίνων (που άρχισε να λειτουργεί το 1828) και πρέπει να τη θυμόμαστε αποδίδοντάς της αυτήν την αξία.

²⁵ Πρβλ. ΜΠΕΤΣΟΣ 1999.

²⁶ Πρβλ. ΜΠΕΤΣΟΣ 1999.

Ερωτήματα που προκύπτουν

1. Πού έμενε στη Μόσχα ο Θεοφάνης; Την εποχή εκείνη πολλοί Έλληνες πραγματευτές έμεναν στις εγκαταστάσεις του Μοναστηριού του Αγίου Νικολάου, στη σημερινή οδό Νικόλσκαγια (Nikolskaya), δίπλα στην κόκκινη πλατεία (Εικ. 12, 13). Το μοναστήρι είχε παραχωρηθεί στη Μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους από τον Αλεξέι Μιχαήλοβιτς, πατέρα του Μεγάλου Πέτρου, και εθεωρείτο μια ελληνική παρουσία στο κέντρο της Μόσχας. Καταστράφηκε το 1935. Σήμερα αποτελεί θέμα συζητήσεων μεταξύ ρωσικής κυβέρνησης και Μονής Ιβήρων.

2. Πού είναι θαμμένος ο Θεοφάνης; Μήπως στο Μοναστήρι Ντονσκόι της Μόσχας (Εικ. 14), δίπλα στο πάρκο Γκόρκυ, όπου και οι τάφοι των μεγάλων ευεργετών Ζώη και Θεοδοσίου Ζωσιμά, Αναστασίου και Γεωργίου Χατζηκώστα, Μάνθου Ριζάρη, Ζώη Καπλάνη και πολλών μελών της οικογένειας Μπούμπα;

3. Το αρχείο του Μαγιστράτου της Νίζνας, που σήμερα πλέον είναι προσιτό και για μας (Αρχείο Περιφέρειας Τσερνίγοβ, Κεντρικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο Ουκρανίας, Κίεβο) τι πληροφορίες μπορεί να μας δώσει για τον Θεοφάνη;

4. Γιατί στα Γιάννενα το σχολείο που χτίστηκε το 1957 και του χορηγήθηκε το αρχείο της παλιάς Ζωσιμαίας Σχολής ονομάστηκε «Ζωσιμαία», το τρίτο λύκειο ονομάστηκε «Επιφανίου» από την ομώνυμη ονομαστή σχολή του 1647, ενώ στην Πρέβεζα το 1^ο Δημοτικό, που όχι μόνο στεγάστηκε για πολλά χρόνια στο οίκημα του Θεοφάνη, αλλά απέκτησε και το αρχείο της Θεοφανείου Σχολής, δεν ονομάστηκε «Θεοφάνειο»;

5. Πού βρίσκεται το αρχείο της Θεοφανείου Σχολής και γιατί ποτέ δεν αναζητήθηκε επίσημα;

Προτάσεις

Η πόλη της Πρέβεζας έχει τα μέγιστα ευεργετηθεί από τη Θεοφάνειο Σχολή και σε μεγάλο βαθμό αυτό που είναι σήμερα το οφείλει σε αυτή. Έφθασε ο χρόνος, νομίζω, ο Δήμος μας, το Δημοτικό Συμβούλιο, εκφράζοντας τη συλλογική της πόλης μνήμη, αναγνώριση και ευγνωμοσύνη να κάνει το χρέος του. Το είχα προτείνει και την 25^η Φεβρουαρίου 2018, στην παρουσίαση του βιβλίου μου για τους *Ευεργέτες και δωρητές της Πρέβεζας*, αλλά

δεν έγινε αρκούντως ακουστό. Το επαναλαμβάνω και σήμερα. Ο Δήμος οφείλει να συστήσει μια επιτροπή που θα αναζητήσει τη δράση του Θεοφάνη μέσα από τα αρχεία του Μαγιστράτου της Νίζνας, τον τάφο του στη Μόσχα και, επίσης, το πολύτιμο αρχείο της Θεοφανείου Σχολής.

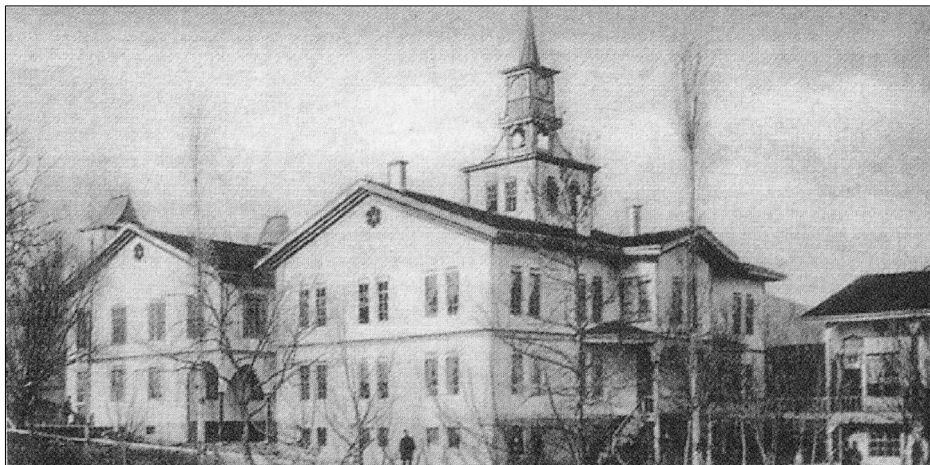

Βιβλιογραφία

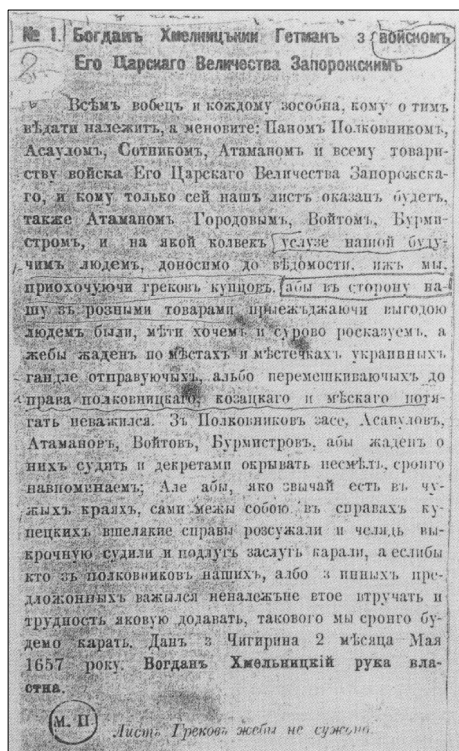
- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Η. Β., 2012, *Απαντα*, επιμ. Ν. Δ. Καράμπελας, Πρέβεζα
- ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ Σπ. (Επιμ.), 2016, *Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και η προσφορά του στο Έθνος, τέσσερις φωτεινές Ελληνικές εστίες: Νίζνα, Μόσχα, Πετρούπολη, Οδησός. Η συμβολή των Ηπειρωτών εμπόρων-ευεργετών και δασκάλων του γένους*, Ιωάννινα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2007, Ο Άγγλος λοχαγός William Leake στην Πρέβεζα, τη Νικόπολη και το Άκτιο, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 43-44, 165-263
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2009, Ο Άγγλος γιατρός Henry Holland στην περιοχή της Πρέβεζας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 45-46, 142-215
- ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Φ., 2019, *Τα Γιάννενα κι' η νεοελληνική αναγέννηση (1648-1820)*, Αθήνα
- ΜΠΕΤΣΟΣ Ο., 1999, *Θεοφάνειος Σχολή. I. Ευεργέτες και δωρητές της. Α. Ευεργέτες: α) Κωνσταντίνος Χρ. Κολοβός*, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 36, 87-97
- ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Σ. (Βυζάντιος), 1884, *Δοκίμιον ιστορικής τινός περιλήψεως της ποτε αρχαίας και εγκρίτου Ηπειρωτικής Πόλεως Άρτης και της ωσαύτως νεωτέρας Πόλεως Πρεβέζης*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ., 1997, Η εκπαίδευση στην Πρέβεζα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 34-35, 47-51
- ΣΙΦΝΑΙΟΥ ΕΥ. & ΧΑΡΛΑΥΤΗ ΤΖ., 2015, Το Ταϊγάνιο των Ελλήνων, ελληνική επιχειρηματικότητα στην παραμεθόριο του διεθνούς εμπορίου, στο: ΕΥ. ΣΙΦΝΑΙΟΥ & ΤΖ. ΧΑΡΛΑΥΤΗ (Επιμ.), *Οι Έλληνες της Αζοφικής 18^{ος}-αρχές 20^{ου} αιώνα. Νέες προσεγγίσεις στην ιστορία των Ελλήνων της νότιας Ρωσίας*, Αθήνα, 57-154
- ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ Σπ., 2017, *Ευεργέτες και δωρητές της Πρέβεζας*, Πρέβεζα
- ΤΣΕΡΝΟΥΧΙΝ ΕΥ., 2015, Οι Έλληνες της Νίζνας και το θαλάσσιο εμπόριο: Μια πρώτη προσέγγιση, στο: ΕΥ. ΣΙΦΝΑΙΟΥ & ΤΖ. ΧΑΡΛΑΥΤΗ (Επιμ.), 2015, *Οι Έλληνες της Αζοφικής 18^{ος}-αρχές 20^{ου} αιώνα. Νέες προσεγγίσεις στην ιστορία των Ελλήνων της νότιας Ρωσίας*, Αθήνα, 329-345

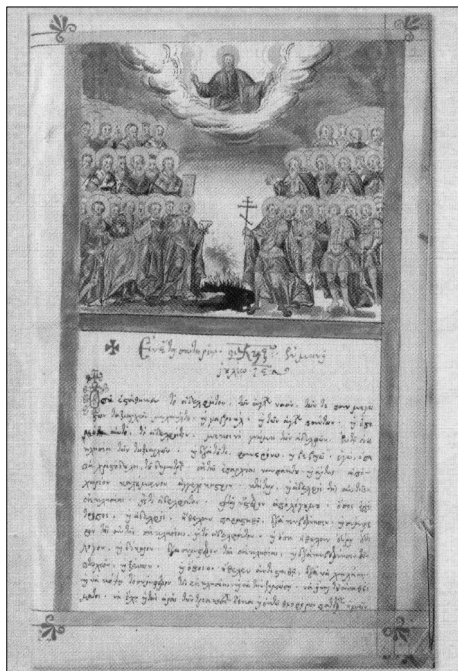
Εικόνες

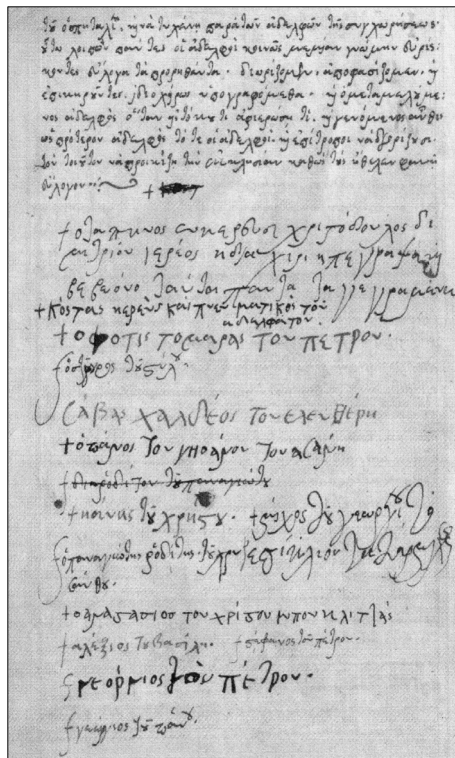
ΕΙΚΟΝΑ 1: Συγκρότημα του Αυτοκρατορικού Ορφανοτροφείου Μόσχας (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 78)

ΕΙΚΟΝΑ 2: Το από 2.5.1657 διάταγμα του Μπ. Χμελνίτσκο με τα προνόμια στους Έλληνες της Νίτζνας (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 41)

ΕΙΚΟΝΑ 3: Από το καταστατικό του Αδελφάτου της Νίζνας (χειρόγραφο 812). Η ίδρυση του Αδελφάτου και οι υποχρεώσεις των μελών του (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 46)

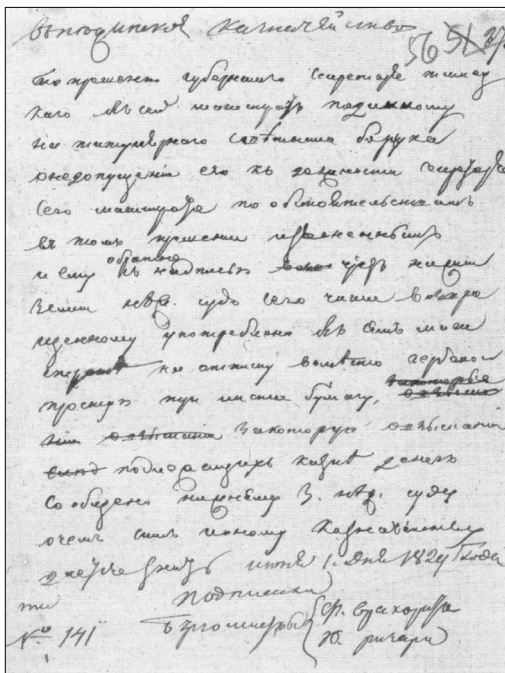
ΕΙΚΟΝΑ 4: Ιδρυτικά μέλη του Αδελφάτου (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 56)

ΕΙΚΟΝΑ 5: Διάταγμα της Αικατερίνης Α' της Ρωσίας ενεργητικό προς τους Έλληνες για εγκατάστασή τους στη Νότια Ρωσία με πρόνοια (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 34)

ΕΙΚΟΝΑ 6: Οικία Έλληνα εμπόρου στη Νίζνα τον 18^ο αιώνα (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 51)

ΕΙΚΟΝΑ 7: Έγγραφο του Δημαρχείου της Νίζνας με υπογραφή του Δημάρχου Γεωργίου Ριζάρη (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 48)

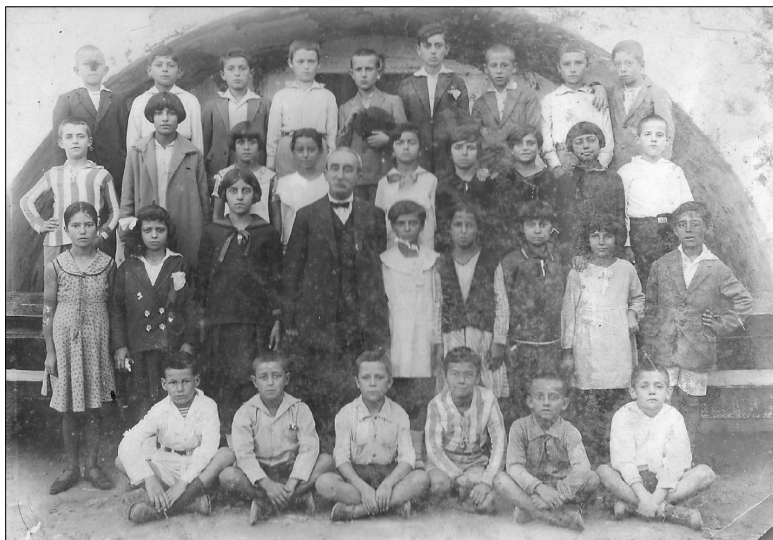
ΕΙΚΟΝΑ 8: Το Ελληνικό Σχολείο στη Νίζνα (ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 51)

ΕΙΚΟΝΑ 9: Η εκκλησία των Αγίων Πάντων στη Νίζνα
(ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 55)

ΕΙΚΟΝΑ 10: Η Θεοφάνειος Σχολή πριν από την ανακαίνισή της
(ΓΑΚ – Αρχαία Ν. Πρέβεζας, Συλλογή Τοπικού Τύπου,
εφ. Ελεύθερη Γνώμη, φ. 15, 30.10.1990, 3)

ΕΙΚΟΝΑ 11: Καθηγητής και μαθητές της Θεοφανείου Σχολής
(ΓΑΚ – Αρχαία Ν. Πρέβεζας, Αρχείο Βικτωρίας Παπαγεωργίου-Τζούρου)

ΕΙΚΟΝΑ 12: Το Μοναστήρι του
Αγίου Νικολάου στη Μόσχα
(ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 70)

ΕΙΚΟΝΑ 13: Το κτίριο του γηροκομείου
στο Μοναστήρι του Αγίου Νικολάου στη Μόσχα
(ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 72)

ΕΙΚΟΝΑ 14: Η Μονή Ντονσκόι
(ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ 2016, 82)